

**LOGOPEDIYA FAN SIFATIDA. LOGOPEDIYANING TAMOIYIL VA
METODLARI**

Ravshanova Shaxnoza Abduqaxxorovna

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Ijtimoiy
fanlar" fakulteti Defetologiya ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola logopediya fani nafaqat oliy ta'lim jamiyatda barcha insonlar keng tushunchalarga ega bo'lishlari lozimligi, ajratib ko'rsatilgan logopediyaning tamoyillari, metodlari vazifalari haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Integratsiya, korreksion, tovush, duduqlanish, dislaliyada, prikus, talaffuz, dalogopedik, artikulatsiya, etiologiyasi, komplekslilik, differensial.

Annotation: This article provides information about the principles and methods of speech therapy, which should be widely understood by all people, not only in the higher education society.

Key words: Integration, correction, sound, stuttering, dyslalia, pricus, pronunciation, speech therapy, articulation, etiology, complexity, differential.

Logopediya — bu nutq, til va kommunikativ qobiliyatlarni o'rganish va rivojlantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy fan hisoblanadi. Logopediya mutaxassislari, ya'ni logopedlar, nutqdagi muammolarni aniqlash, tahlil qilish va bartaraf etish bilan shug'ullanadilar. Bu fan nafaqat bolaning nutq rivojlanishi, balki uning ijtimoiy va psixologik holati uchun ham muhimdir. Logopediya nutq va tilning normal rivojlanish jarayonlarini o'rganadi. Bu, bolalarning nutqida kechikish yoki boshqa muammolarni erta aniqlash va to'g'ri yondashuvlarni belgilash imkonini beradi. Oliy ta'lim muassasalarida logopediya fanini o'rganish mutaxassislarning, jumladan, o'qituvchilar, psixologlar, pediatrlar va boshqa pedagogik va tibbiy soha vakillarining malakasini oshirishga yordam beradi. Ushbu bilimlar, o'z navbatida, bolaning nutq rivojlanishida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va davolashda samarali yordam ko'rsatadi. Logopediya fani ota-onalarga ham bolalarining nutq rivojlanishini kuzatish va erta davolash choralari ko'rish imkoniyatini beradi. Ota-onalar logopediya asoslarini bilish orqali o'z farzandlarining nutqidagi kechikishlarni, talaffuzdagi xatolarni va boshqa muammolarni tezroq sezishlari va mutaxassisga murojaat qilishlari mumkin. Nutqdagi kamchiliklar bolalarning ijtimoiy va emosional rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Logopediya yordamida bolalar o'zlarini boshqalar bilan to'g'ri va samarali muloqot qilishni o'rganadilar, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va jamiyatga integratsiyasini osonlashtiradi. Logopediya fanining o'rganilishi bolalar orasida nutq muammolarini erta aniqlashga yordam beradi. Erta tashxis qo'yish va muammolarni bartaraf etish bolaning kelajakdagi ta'lim jarayonida va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

Logopediya fani nafaqat mutaxassislarga, balki keng jamoatchilikka ham kerakli bo'lishi mumkin. Bolalar va o'smirlar uchun nutq rivojlanishining asosiy jarayonlarini tushunish, ko'p holatlarda, ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarni oshirishga olib keladi. Fan sifatida logopediyaning tamoyil va metodlari

Logopediya fanining quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Nutq buzilishining turli shakllarida nutq faoliyatining ontogenezi o'rganish.
2. Nutq buzilishlarining keng tarqalganligi, alomatlari va darajalarini aniqlash.
3. Nutqiy faoliyati buzilgan bolalarning o'z-o'zidan va biror maqsadga qaratilgan rivojlanish dinamikasini, shuningdek, nutqiy zaiflikni ularning shaxs sifatida yetishuviga, ruhiy rivojlanishiga, turli ko'rinishdagi faoliyatlarini namoyon qilishga, o'zlarini tutishlariga ta'sirini aniqlash.
4. Rivojlanishida turli xil farqlar bo'lgan bolalarda (eshitish, ko'rish, fikrlash qobiliyatining hamda tayanch harakat apparatining buzilishi hollarida) nutqning shakllanishi va nutq buzilishlari xususiyatini o'rganish.
5. Nutq buzilishining kelib chiqish sabablari, mexanizmlari, tuzilishi va alomatlarini aniqlash.
6. Nutq buzilishlarining pedagogik tashxisi, metodlarini ishlab chiqish.
7. Nutq buzilishlarini tartibga solish.
8. Nutq buzilishini bartaraf etish tamoyillari, differensiyalashgan metodlari va vositalarini ishlab chiqish.
9. Nutq buzilishining oidini olish metodlarini takomillashtirish.
10. Logopedik yordamni tashkil etish masalalarini ishlab chiqish.

Logopediyaning yuqorida ko'rsatilgan vazifalarida uning ham nazariy, ham amaliy yo'nalishlari belgilab berilgan. Uning nazariy tomoni — nutq buzilishlarini o'rganish hamda ularning oidini olish, aniqlash va tuzatishning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqishdan iborat. Amaliy tomoni — nutq buzilishining oidini olish, aniqlash va bartaraf etishni o'z ichiga oladi. Logopediyaning nazariy va amaliy vazifalari bir-biriga chambarchas bog'langan. Qo'yilgan vazifalarni hal etish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

1) fanlararo aloqalardan foydalanish va nutq hamda undagi nuqsonlarni o'rganuvchi ko'plab mutaxassislarning (psixologlar, neyropsixologlar, neyrofiziologlar, tilshunoslarning, pedagoglar, turli ixtisosdagi shifokorlar va boshqa kishilar)ni hamkorlikda ish olib borishga jalb etish;

2) nazariya sohasidagi yangiliklarni amaliyotga tezroq tatbiq etish uchun fan va amaliyot o'rtasidagi aloqalarni, nazariy va amaliy muassasalar orasidagi hamkorlikni ta'minlash;

3) nutqning buzilishini o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish tamoyillarini amalga oshirish;

4) nutq buzilishining oldini olish uchun aholi o'rtasida logopedik bilimlar targ'ibotini olib borish.

Yuqoridagi vazifalarning bajarilishi logopediyaning ta'sir kuchini belgilaydi. Logopedik ta'sir etishning asosiy yo'nalishi nutqning rivojlanishi, nuqsonli nutqni tuzatish va nuqsonlarning oldini olishdan iborat. Logopedik ish jarayonida sezuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish; uni harakatga keltiruvchi kuch, ayniqsa, nutqqa ta'sir etuvchi harakatlarni bilish, ayniqsa, tafakkur faoliyatini, xotira, diqqat jarayonlarini rivojlantirish; shuningdek, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, yaxshilash bilan bir vaqtda bola shaxsini tarkib toptirish; ijtimoiy muhitga ta'sir etish nazarda tutiladi. Logopedik jarayonni tashkil etish nutq buzilishini to'g'irlash bilan bir qatorda psixofizik nuqsonlarni ham tugatish yoki yengillatish uchun sharoit yaratadi. U pedagogik ta'sir qilishning muhim maqsadi bo'lgan shaxsni har tomonlama kamol toptirish imkonini beradi.

Logopedik ta'sir tamoyillar! va metodlari

Logopedik ta'sir o'z ichiga korreksion ta'lim vazifalarini oluvchi pedagogik jarayondan iborat. Korreksion ta'lim jarayonida quyidagi umum didaktik tamoyillarga katta ahamiyat beriladi: ta'limning tarbiyalovehi xususiyati, ilmiylik, sistem alilik, ketma-ketlilik, ko'rgazmalilik, tushunarlilik va faollik, mustahkamlilik, yakkayondashish. Logopedik ta'sir etishda muvassaf tamoyillarga ham asoslanadi: etiopatogenetik (nutqiy nuqson etiologiyasi va mexanizmini hisobga olish), sistemalilik va nutqiy nuqson tuzilishini hisobga olish, komplekslilik, differensial yondashish, shaxs xususiyatlarini hisobga olish, faoliyatini yondashish, ontogenetik tamoyil, tabiiy nutqiy muhit sharoitida nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish.

Nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishda etiologik omillarni hisobga olish etiologik omillarni hisobga olish juda muhim. Bulartashki, ichki, biologik va ijtimoiy-psixologik omillar. Misol uchun, displaliyada kuzatiladigan noto'g'ri prikus, tovushlar talaffuzining buzilishiga, artikulyatsion motorikaning rivojlanmay qolishiga sabab bo'ladi. Bunday paytda logopedik ishlar prikusni to'g'rilovchi ortodontik aralashuv bilan birgalikda olib boriladi. Dudyqlanishni bartaraf etishda etiologik omilning xususiyatiga qarab logopedik ish turlicha qurilishi mumkin. Funksional xarakterdagi dudyqlanishda asosiy e'tibor nutqiy kommunikatsiyani normallashtirish, ijtimoiy muhitga ta'sir etish, psixogen belgilarni bartaraf etishga qaratiladi. Organik xarakterdagi dudyqlanish dalogopedik ta'sir asosan motor belgilarni normallashtirishga qaratiladi.

Logopedik ta'sir qator hollarda turli xil tibbiy muolajalar bilan birgalikda olib boriladi. Logopedik ta'sirning muvaffaqiyatini uni nutqiy nuqson mexanizmiga bog'liq. Displaliyada tovushlarni o'zaro almashtirish eshituv idrokining shakllanmaganligi, tovushlarin eshitib farqlay olmaslik, nozik artikulyatsion harakatlarning rivojlanmaganligi oqibatida kelib chiqishi mumkin. Bunday hollarda logopedik ishning muvaffaqiyatini normallashtirish mexanizmlarni shakllantirishdan iborat bo'ladi. Dizatriyada yetakchi nuqson bo'lib, nutqiy apparatdagi parezlar natijasida tovushlar talaffuzining buzilishi hisoblanadi. Ammo dizatriyada nutqning faqatgina fonetik tomoni emas, balki leksik, grammatik tomoni ham

buziladi. Shuning uchun dizartriya logopedik ta'sir faqat tovushlar talaffuzini to'g'rilashga emas, balki butun nutqiy faoliyatni rivojlantirishga qaratiladi. Kompleks tibbiy-ruhiy-pedagogik ta'sir murakkab nutqiy nuqsonlarni asosan dizartriya, duduqlanish va alaliyani bartaraf etishda muhim. Turli toifadagi, rivojlanishi orqada qolgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish o'zining xususiyatiga ega bo'ladi. Logopedik ta'sir jarayonida nutqning rivojlanganlik darajasi, bilish faoliyati, bolaning sensor va motor xususiyatlarini hisobga olish zarur. Logopedik ta'sir bir maqsadga yo'naltirilgan murakkab tashkil etiladigan jarayon bo'lib, bir nechta bosqichlarda amalga oshiriladi. Ularning har biri o'zining maqsadi, vazifasi, metod va usullari bilan belgilanadi. Logopedik ta'sir ontogenetik tamoyil, nutqning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish asosida amalga oshiriladi. Misol uchun bolada tovushlar talaffuzining qo'pol buzilishida: sirg'aluvchi, shovqinli, sonor, logopedik ishning ketma-ketligi ontogenezda bu tovushlarni egallash bilan aniqlanadi (sirg'aluvchi, shovqinli, sonor). Logopedik ishlarni olib borishda asosiy o'rinni, shaxsni bir butunlikda korrektsiyalash va tarbiyalash egallaydi. Bunda shaxsning yoshi, nutqiy nuqson tuzilishlari hisobga olinadi. Bosh miyaning shikastlanishi bilan bogliq bolgan nutqiy faoliyat buzilishlarini korrektsiyalashda shaxs xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega (alaliya, afaziya, duduqlanish, dizartriya). Nutqiy kamchiliklarni korrektsiyalash, yetakchi faoliyatni hisobga olish bilan birgalikda olib boriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyati, motorika, sensor soha, lug'at boyligi, til qonuniyatlarini egallash bola shaxsini shakllantirish jarayonida olib boriladi. Turli xil nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishda logopedik ta'sirning asosiy shakllari bo'lib, ta'lim - tarbiya, korrektsiya, kompensatsiya, adaptatsiya, reabilitatsiya hisoblanadi.

Logopedik ta'sir turli xil metodlar yordamida amalga oshiriladi. Ta'lim metodlarining turli xil tasniflari mavjud. Logopedik ishda: amaliy, ko'rgazmali va og'zaki metodlardan foydalaniladi, u yoki bu metodni qo'llash nutqiy nuqson xususiyati bilan belgilanadi. Amaliy metodlarga mashqlar, o'yin va modellashtirish kiritiladi. Mashqlar — bu berilgan amaliy va aqliy harakatlarning ma'lum ketmaketlikda bola tomonidan takrorlanishidir. Artikulatsiya va ovoz kamchiliklarini bartaraf etishda bunday mashqlar ishning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Artikulatsion mashqlarni doimiy ravishda bajarib turish, tovushni nutqqa quyish va to'g'ri talaffuz etish uchun zarur tayyorlaydi. Mashqlar taqlidiy-bajariluvchi, konstruktiv va ijodiy turlarga bo'lina. Taqlidiy-bajariluvchi mashqlar bolalar tomonidan namuna asosida bajariladi. Logopedik ishda asosiy o'rinni amaliy xarakterdagi mashqlar egallaydi (ovoz, nafas, artikulatsiya, umumiy va maxsus motorikasini rivojlantiruvchi). Boshlang'ich bosqichlarda harakatlar ko'rgazmalilik asosida egallanadi. Harakat usullari egallangan sari ko'rgazmalilik yo'qolib boradi va og'zaki shaklda bayon qilinib bilan almashtiriladi. Shu tariqa boshida artikulatsion mashqlar ko'rgazmalilik asosida ko'ruv idrokiga tayanib, logoped bilan birgalikda amalga oshiriladi. Keyinchalik bu mashqlar mustahkamlangach, faqatgina logopedning og'zaki buyruqlari asosida bajariladi. Logopedik ish jarayonida turli xildagi konstruktiv turlaridan ham foydalaniladi. Misol uchun, optik disgrafiya bartaraf etishda bolalar harf

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

qismlaridan butun harflarni yasaydilar. Ijodiy harakatdagi mashqlarda ilgari egallangan usullarni yangi sharoit va yangi nutqiy materialda qo'llay bilish tushuniladi. Misol uchun, tovushlar tahlili va so'zdagi ketma-ketligini egallashda bolalar turli xil yordamchi vositalardan foydalanadilar, keyinchalik bu mashqlar og'zaki shaklda bajariladi. Bola mustaqil ravishda ma'lum tovush ishtirok etgan so'zlarni o'ylab topadi, rasm tanlaydi va h.k.

O'yinli mashqlar (masalan, harakatlarga taqlid: o'tin yorish, daraxtlarning qimirlashi, ayiqning yurishi va h.k.) foydalanish bolalarda yaxshi kayfiyatni uyg'otadi. Har qanday mashqlar quyidagi shartlarga amal qilgan holda olib borilganidagina bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi: — bola tomonidan maqsadning tushunilishi. Bunda bolaning yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olingan holda, vazifalar aniq belgilanishi, bajarilish usuli aniq ko'rsatilishi bilan bog'liq; — sistemalilik, ya'ni ko'p marotabadan taqrorlash (logopedik mashg'ulotlarda, mashg'ulotlardan tashqari, darsda, turli xil muloqot

shakllarida); — bolaning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda korreksiyalash ishlarini murakkablashtirib borish; — amaliy va nutqiy harakatlarni tushunib bajarish; — korreksiyalash ishlarining oxirgi bosqichida mustaqil bajariladigan harakatlar (avval logoped yordamida, mexanik vositalar yordamida va h.k.); — bajarilgan topshiriqlarni differensial tahlil qilish va baholash. O'yin metodi — o'yin faoliyatini boshqa usullar, ya'ni namoyish qilish, tushuntirish, savollar bilan birgalikda olib borishni nazarda tutiladi. O'yin meto-dida asosiy, yetakchi rolni tarbiyachi o'ynaydi. U korreksion ishlarni vazifalari va bosqichlariga mos ravishda o'yin turini tanlaydi, rollarni bo'lib beradi va bolalarning faoliyatini faollashtiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan turli xil o'yinlar olib boriladi: ashulali, didaktik, harakatli, ijodiy, sahnalashtirilgan va h.k. Ularning qay tariqa qo'llanishi korreksion ishning vazifalari va bosqichi, nutqiy nuqson tuzilishi, bolalarning yosh va individual-ruhiy xususiyatlari bilan belgilanadi. Modellash — bu modellarni yaratish, qo'llash va obyektlarni tuzilishi haqidagi tasavvurlarni shakllantirishga mo'ljallangan jarayondir.

Ulardan samarali foydalanish quyidagi sharoitlarga bog'liq;

- ma'nodoli obyektning xususiyatlarini aks ettiruvchi bo'lishi kerak;
- ma'lum yoshdagi bolaning idrok qilishi uchun mos bo'lishi kerak;
- bilim, ko'nikma va malakalarni egallash jarayonini yengillashtirishi zarur.

Modellardan foydalanish ma'lum darajada aqliy operatsiyalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi (analiz, sintez, mavhumlashtirish, umumlashtirish, taqqoslash). Ko'rgazmali metodlar — bu bilim, ko'nikma va malakalarni egallashda ko'rgazmali qurollar va texnik vositalar yordamida beriladigan ma'lumotlardir. Ko'rgazm alardan foydalanish nutqiy materialni egallashni yengillashtiradi, nutqiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Sezgi obrazlariga tayanish, nutqiy ko'nikma va malakalarni aniq, tushunarli qilib o'zlashtirishni ta'minlaydi, hamda logopedik ishning samaradorligini oshiradi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Ko'rgazmali metodlarga kuzatish, rasmlarni ko'rish, maketlar, diafilm, kinofilmlarni ko'rish, magnitofonlarni eshitish, hamda topshiriq namunasini, harakat usulini ko'rsatish kabilar kiradi.

Xulosa qilib aytganda, Logopediya fani, nafaqat nutq va til rivojlanishini o'rganish, balki uning turli muammolarini hal qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Bolalarning nutqida kechikish yoki muammolar bo'lsa, logopediya mutaxassislari ularni bartaraf etish va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradilar. Bu jarayon, nafaqat o'qituvchilar va mutaxassislar, balki ota-onalar uchun ham zarurdir, chunki ular bolalarning nutq rivojlanishiga e'tibor berishlari va zarur yordamni vaqtida ko'rsatishlari kerak. Logopediya fanining tamoyillari, metodlari va amaliyotlari bolalarning nutq rivojlanishidagi muammolarni aniqlash va ularni samarali tarzda tuzatishga yordam beradi. Oliyta'lim muassasalarida logopediya fanini o'rganish nafaqat mutaxassislar uchun, balki ota-onalar uchun ham muhimdir. Bu, bolalarning o'z salohiyatlarini to'liq amalga oshirishiga va jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyasiga yordam beradi. Bu, bolalarning nutqini to'g'ri rivojlantirish, ularga erta yordam ko'rsatish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar va pedagoglar logopediya asoslarini bilish orqali bolalarning nutq rivojlanishiga e'tibor berishlari, shuningdek, zarur yordamni vaqtida ko'rsatishlari jamiyatda mag'rur va barkamol shaxslarning ortishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akromova Hafiza "Defektologiya Logopediya" o'quv uslubiy qo'llanma, Toshkent-2021-yil
2. M.Y.Ayupova "Logopediya" Toshkent-2007
3. Ya. Mo'minova, M. Qahramonova. " Logopediya terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. T."O'qituvchi" 1988.
4. L. Mo'minova , M.Ayupova " Logopediya" –T-1993
5. Retxanova A.E. YOZMA NUTQNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI // Экономика и социум. 2023. №9 (112).